

Osäkerhet i riskbedömningar

Vad gör vi åt det?

Tomas Öberg
Högskolan i Kalmar
Email: tomas.oberg@hik.se

Presentation vid SWECO VIAKs konferens
Under Ytan i Bålsta, 3-4 oktober 2007

Två citat

□ *"When you can measure what you are speaking about and express it in numbers, you know something about it; but when you cannot measure it, when you cannot express it in numbers, your knowledge is of the meager and unsatisfactory kind."*

Lord Kelvin, 1824-1907, engelsk fysiker

□ *"Uncertainty is the only certainty there is, and knowing how to live with insecurity is the only security."*

John Allen Paulos, amerikansk matematiker

Många sorters "osäkerhet"

- Stokastisk osäkerhet el. **variabilitet**
  - naturlig variation som inte kan reduceras, t.ex. skillnaderna i kroppsvikt mellan individer i en population
- Epistemisk osäkerhet el. **kunskaps-osäkerhet**
  - bristande kunskap som åtminstone i teorin kan åtgärdas, t.ex. mätfel
- Språklig osäkerhet

Variabilitet (naturlig variation)

- Interindividuell
  - ålder, kön, olika livsstil, matvanor, kroppsbyggnad, sjukdomar och yrke är bara några av de faktorer som inverkar på de flesta miljö- och hälsorisker
  - vid en punktskattning behandlas alla lika genom att konstruera en slags "medelsvensson" eller en extremt exponerad och känslig individ.
- Spatial (rumslig) variabilitet
  - exempelvis utbredningen av en förorening i ett markområde
- Temporal (tidsmässig) variabilitet

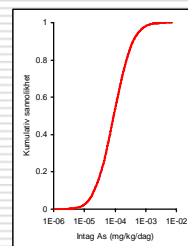
Kunskapsosäkerhet

- Mätosäkerhet
- Modellosäkerhet
- Parametersäkerhet
- Scenariosäkerhet

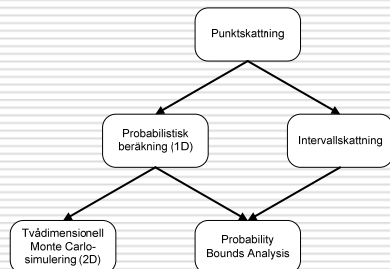

Hur hanteras osäkerhet?

- Säkerhetsmarginaler, "worst case"
- Osäkerhetsintervall
  - konfidensintervall
  - max-min
- Specifika sannolikhetsfördelningar eller klasser av fördelningar

Metoderna

"Worst case"

- Det traditionella hanteringen av osäkerheter
  - lägger till säkerhetsmarginaler
  - väljer parameterskattningar som är medvetet försiktiga
- Osäkerheten är dock inte en del i själva beräkningen
- Med många variabler leder det ofta till realistiska och extrema riskuppskattningar

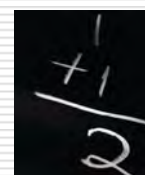
Intervallskattning

- När vi rapporterar mätresultat
  - mätfel anges ofta som $\pm$ ett intervall, uppskattat eller statistiskt beräknat
- När vi bedömer vad ett numeriskt värde kan vara
  - "expert opinion"
- Teoretisk (fysikalisk eller teknisk) begränsning

Enkelt att räkna på

- Antag att x är 3 ± 5 och y är 5 ± 2
  - vi kan även skriva dessa som $[-2, 8]$ och $[3, 7]$
  - $x + y = [1, 15]$
  - $x - y = [-9, 5]$
  - $x * y = [-14, 56]$
  - $x/y = [-2/3, 8/3]$

Ett räkneexempel

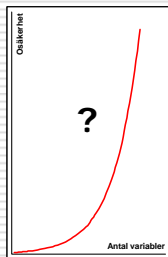
- Antag
  - att arsenikhalten (C) i förorenad mark varierar i intervallet 10-100 mg/kg
  - att intaget av jord (J) hos barn under 7 år varierar i intervallet 10-200 mg/dag
  - att vikten (W) hos barn under 7 år varierar i intervallet 10-30 kg
- Hur kommer intaget av arsenik att variera?

Räkneexempel forts.

- Intaget av arsenik kan beräknas enligt $I_{As} = C * J / W$
- Räknereglerna för intervallskattning, steg för steg:
  1. $I_{As} = ([10, 100] * [10, 200]) / [10, 30] * 10^{-6}$ mg/kg/dag
  2. $I_{As} = ([10 * 10, 100 * 200]) / [10, 30] * 10^{-6}$ mg/kg/dag
  3. $I_{As} = ([100, 20000]) / [10, 30] * 10^{-6}$ mg/kg/dag
  4. $I_{As} = ([100, 20000] * [1/30, 1/10]) * 10^{-6}$ mg/kg/dag
  5. $I_{As} = [100/30, 20000/10] * 10^{-6}$ mg/kg/dag
  6. $I_{As} = [3.3, 2000] * 10^{-6}$ mg/kg/dag
- I en mer komplicerad modell är det förstås inte lika enkelt att handräkna, men principerna är desamma

Vad är skillnaden mot "worst case"?

- Intervallskattning är delvis samma sak, men nu kompletterat med "best case"
- Den principiella skillnaden är att vi tydliggör osäkerheten
- När vi ser osäkerheten kan vi göra något åt den!

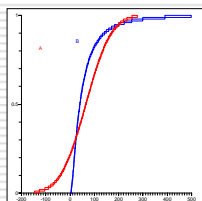

Intervall är inte optimalt

- All tillgänglig information kommer inte till användning
  - centralmått (medelvärde, median, typvärde)
  - spridning (percentiler, standardavvikelse)
  - form (positiva värden, symmetri, unimodal)
- Probabilistiska metoder, ett alternativ
  - precisa parametriska fördelningar (normal, lognormal, osv)
  - empiriska fördelningar
  - klasser av fördelningar ('p-box')

Valet av fördelningar är kritiskt

- Metoder
  - grafiskt
  - statistiska test
  - expertbedömning
- Osäkerheten i valet av fördelning utvärderas sällan
  - svårt att genomföra när simuleringar utförs genom slumpmässigt urval från parametriska fördelningar (Monte Carlo)

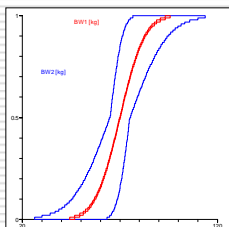

Exempel: Intag av jord: medel=64 och stdav=82 mg/dag, normal resp. log-normalfördelning

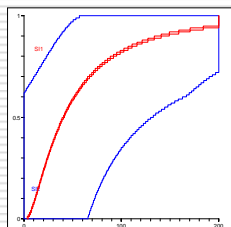
"Probability bounds analysis"

- En kombination av intervall och fördelningar
  - använder all tillgänglig information, men inga antaganden utöver det
- Möjliga fördelningar innesluts
  - P-box: En klass av fördelningsfunktioner $F(x)$ omsluten av två kumulativa fördelningsfunktioner $F_1(x)$ och $F_2(x)$ så att $F_1(x) \leq F(x) \leq F_2(x)$ för alla x .
- Konvergerar till en parametrisk fördelning när alla osäkerhet är eliminerad
- Snabba beräkningsalgoritmer finns tillgängliga

P-boxar, två exempel

Normalfördelning: Medel = 70 och standardav = 10 kg, eller p-box posmeanstdev(65, 82), max=200.

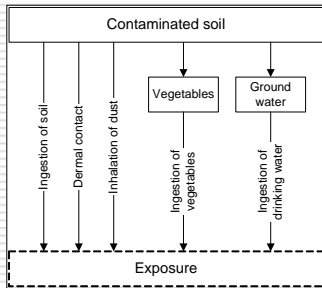
Lognormal(65, 82), max=200, el p-box posmeanstdev(65, 82), max=200.

En fallstudie

- Ett område förorenat av metallindustri under två sekler
- Kadmium valdes i den här utvärderingen
  - TDI $\approx$ intaget, metodvalet har betydelse
- Känslig markanv som scenario
- Exponering av barn

Exponeringsmodellen

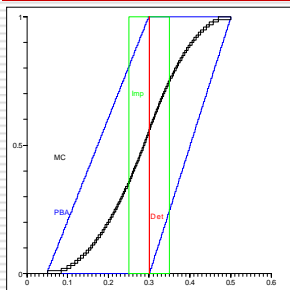
Parametersättning

- Deterministisk
  - Naturvårdsverket (remissutgåvan)
- Probabilistiska metoder
  1. Exposure Factors Handbook (U.S. EPA)
  2. Exposure Factors Sourcebook for European Populations (ECETOC)
  3. Reviderade CSOIL parameter set
  4. Statistik från SCB och Livsmedelsverket

Variables	Symbol	Det.	Det. with error	Monte Carlo	PBA	PBA with error
General						
Concentration in soil 0.1 m, mg/kg	C_s	4.95	4.95	LN(3.1,1.0)	LN(3.1,1.0)	LN(3.1,1.0)
Concentration in soil total, mg/kg	C_t	17.4	17.4	LN(6.9,5.7)	LN(6.9,5.7)	LN(6.9,5.7)
Body weight child, kg	BW	15	[14.5,15.5]	N(18.2,66), min=5, max=25	symmeansiddev(18.2,66), min=5, max=25	symmeansiddev(18.2,66), min=5, max=25
Transport to groundwater						
Distribution soil-water, dm ³ /kg	K_d	100	[50,150]	100	minmaxmode(0.05,0.3)	[50,150]
Soil water content, dm ³ /dm ³	θ_w	0.31	[0.25,0.35]	triangular(0.05,0.3,0.5)	minmaxmode(0.05,0.3)	LN(0.9,5.7)
Soil bulk density, kg/dm ³	ρ_b	1.5	[1.45,1.55]	triangular(0.25,1.2,1.6)	minmaxmode(0.25,1.6,1.2)	LN(6.9,5.7)
Dilution soil-groundwater	DF_{gw}	0.08	[0.022,0.27]	0.08	0.08	[0.022,0.27]
Transport to plants						
Bioconcentration stem and leaf, (mg/kg dry)/(mg/kg soil)	BCF_{stem}	0.7	[0.65,0.75]	LN(0.85,0.61)	posmeansiddev(0.85,0.61)	posmeansiddev(0.85,0.61)
Fractional consumption, stem and leaf	f_{stem}	0.5	[0.45,0.55]	LN(0.38,0.13), max=1	posmeansiddev(0.38,0.13), max=1	posmeansiddev(0.38,0.13), max=1
Dry to fresh weight stem and leaf, kg/kg	f_{stem}	0.117	0.117	0.117	0.117	0.117
Bioconcentration root, (mg/kg dry)/(mg/kg soil)	BCF_{root}	0.15	[0.145,0.155]	LN(0.35,0.33)	posmeansiddev(0.35,0.33)	posmeansiddev(0.35,0.33)
Fractional consumption, root	f_{root}	1- f_{stem}	1- f_{stem}	f_{root}	1- f_{stem}	1- f_{stem}
Dry to fresh weight root, kg/kg	f_{root}	0.202	0.202	0.202	0.202	0.202
Direct oral intake						
Daily soil intake, mg/kg	SI	150	[145,155]	LN(65.82), max=200	posmeansiddev(65.82), max=200	posmeansiddev(65.82), max=200
Exposure time, day	t_e	365	365	365	365	365

Variables	Symbol	Det.	Det. with error	Monte Carlo	PBA	PBA with error
Dermal intake						
Dermal soil exposure, mg/in ² /day	SE	5100	[5050,5150]	LN(2000,900), max=7400	posmeansiddev(2000,900), max=7400	posmeansiddev(2000,900), max=7400
Exposed skin area, m ²	A	0.28	[0.275,0.285]	LN(0.18,0.017), max=0.24	posmeansiddev(0.18,0.017), max=0.24	posmeansiddev(0.18,0.017), max=0.24
Relative dermal absorption	f_{da}	0.14	[0.135,0.145]	0.14	0.14	[0.135,0.145]
Exposure time, day	t_e	80	[75,85]	80	80	[75,85]
Inhalation intake						
Concentration of respirable dust indoors, mg/m ³	C_{ind}	0.052	[0.0515,0.0525]	triangular(0.037,0.069, 0.1)	minmaxmode(0.037,0.1,0.069)	minmaxmode(0.037,0.1,0.069)
Fraction of dust indoors from contaminated area	f_{ind}	0.8	[0.75,0.85]	triangular(0.5,0.65, 0.8)	minmaxmode(0.5,0.65,0.8)	minmaxmode(0.5,0.65,0.8)
Fraction of time spent indoors	f_{in}	0.88	[0.875,0.885]	uniform(0.75,1)	minmaxmode(0.05,0.075,0.1)	minmaxmode(0.05,0.075,0.1)
Concentration of respirable dust outdoors, mg/m ³	C_{out}	0.07	[0.065,0.075]	triangular(0.05,0.075, 0.1)	minmaxmode(0.05,0.075,0.1)	minmaxmode(0.05,0.075,0.1)
Fraction of dust outdoors from contaminated area	f_{out}	0.5	[0.45,0.55]	0.5	minmax(0.75,1)	minmax(0.75,1)
Fraction of time spent outdoors	f_{out}	1- f_{in}	1- f_{in}	1- f_{in}	1- f_{in}	1- f_{in}
Breathing rate, m ³ /day	BR	7.6	[7.55,7.65]	7.6	7.6	[7.55,7.65]
Lung retention	LR	0.75	[0.745,0.755]	0.75	0.75	[0.745,0.755]
Exposure time, day	t_e	365	365	365	365	365
Intake from vegetables						
Daily consumption of vegetables, kg/day	R_v	0.15	[0.145,0.155]	N(0.13,0.04), min=0	symmeansiddev(0.13,0.04), min=0	symmeansiddev(0.13,0.04), min=0
Fraction of consumed vegetables grown on site	f_s	0.3	[0.25,0.35]	triangular(0.0,0.13, 0.3)	minmaxmode(0.0,0.13,0.3)	minmaxmode(0.0,0.13,0.3)
Exposure time, day	t_e	365	365	365	365	365
Intake with drinking water						
Daily water consumption, dm ³ /day	WC	1	[0.5,1.5]	N(0.87,0.49), min=0.1, max=3	symmeansiddev(0.87,0.47), min=0.1, max=3	symmeansiddev(0.87,0.47), min=0.1, max=3
Exposure time, day	t_e	365	365	365	365	365

Exempel: Vattenhalt i jord

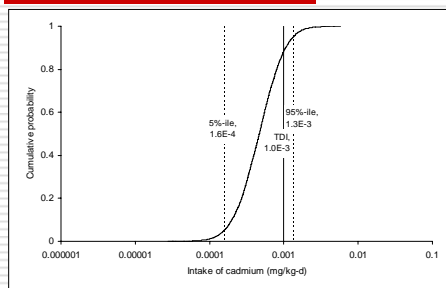
Utvärdering

1. Deterministisk punktskattning
2. Deterministisk punktskattning med avrundningsfel
3. Monte Carlo-simulering (1-D)
4. Probability bounds analysis (PBA)
5. Probability bounds analysis (PBA) med avrundningsfel

Deterministisk beräkning

- Punktskattning
  - 1.8×10^{-3} mg/kg/dag
- Deterministisk med avrundningsfel
  - 6.9×10^{-4} to 1.1×10^{-2} mg/kg/dag
- Jämför detta med det tolerabla dagliga intaget (TDI)
  - 1.0×10^{-3} mg/kg/dag
  - 31% under till 1000% över

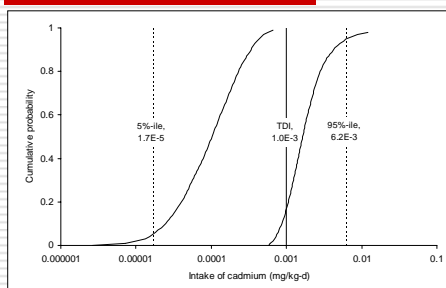
Monte Carlo-simulering

Monte Carlo-simulering, forts.

- Percentiler
  - 5:e 1.6×10^{-4} mg/kg/dag
  - 50:e 4.7×10^{-4} mg/kg/dag
  - 95:e 1.3×10^{-3} mg/kg/dag
- Känslighetsanalys (Spearman's rangkorrelation)
  - totalkoncentration av förorening ($r_s=0.54$)
  - genomsnittlig vattenkonsumtion ($r_s=0.37$)
  - andel av konsumerade grönsaker som odlas på platsen ($r_s=0.33$)
  - tre andra variabler relaterade till intag, markkoncentration och kroppsvikt ($r_s>0.2$)

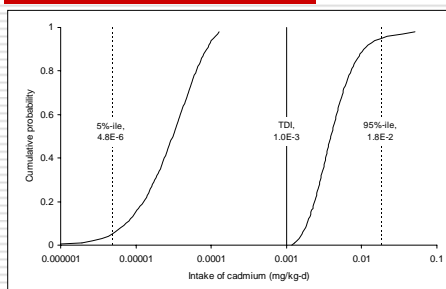
Probability bounds analysis

PBA forts.

- Percentiler
  - lägsta 5:e 1.7×10^{-5} mg/kg/dag
  - 50:e 1.0×10^{-4} to 1.6×10^{-3} mg/kg/dag
  - högsta 95:e 6.2×10^{-3} mg/kg/dag
- Känslighetsanalys ('pinching'), gav samma resultat som MC-simuleringen
- Visar liksom MC och PBA att vi kan plocka bort flera exponeringsvägar (oral, dermal och inhalation)

PBA med avrundningsfel

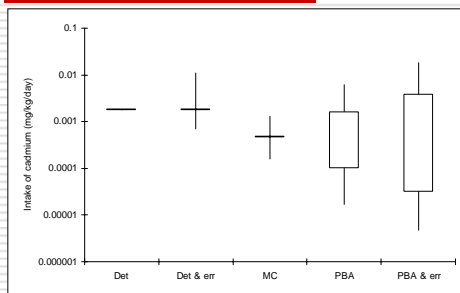
PBA med avrundningsfel, forts.

- Percentiler
  - lägsta 5:e 4.8×10^{-6} mg/kg/dag
  - 50:e 3.1×10^{-5} to 3.9×10^{-3} mg/kg/dag
  - högsta 95:e 1.8×10^{-2} mg/kg/dag
- Beräkningarna (MC & PBA) har hittills gjorts med antagande om oberoende mellan ingångsvariablerna
- Vad händer om detta antagande är fel?

PBA med avrundningsfel, forts.

- Vi har testat att ta bort antagandet om oberoende mellan flera av ingångsvariablerna
- Percentiler
  - lägsta 5:e 1.7×10^{-6} mg/kg/dag
  - 50:e 1.3×10^{-5} to 9.4×10^{-3} mg/kg/dag
  - högsta 95:e 6.7×10^{-2} mg/kg/dag
- P-boxen vidgas betydligt, men mindre än en 10-potens
- Den dominerande osäkerheten återfinns i valet av ingångsfördelningar

Summering av beräkningsjämförelsen

Är osäkerheten överdriven?

- En rimlig fråga, men svaret är nej!
- Metoden utgår från den information som är tillgänglig för bedömaren
  - P-boxar innehåller inga antagande om fördelningar men
  - en sannolikhetsfördelning kan inneslutas med olika detaljeringsgrad
- och
- när osäkerheten minskar så konvergerar PBA till samma resultat som MC-simuleringen

Hur minskar vi osäkerheten?

- Genom att skaffa oss bättre information
  - de scenario vi vill beskriva
  - hur vi bygger modeller
  - de faktorer vi stoppar in i modellerna
- Den sista punkten har vi själva bearbetat
  - slutrapport till Hållbar Saneringsprogrammet lämnades 2007-10-01
- Observera också att det endast är kunskapsosäkerheten som kan minskas

Exponeringsfaktorer

- Svenska data för
  - ålderssammansättning
  - flyttmönster
  - kroppsvikt
  - aktivitetsmönster
  - livsmedelsintag och hemodlat
  - dricksvatten och egna brunnar
  - bostadsrelaterade faktorer
  - mark/jord
- Parametrar
  - medelvärde
  - standardav
  - kurtosis
  - skevhet
- Percentiler
  - 1-99%
- Osäkerhet för parametrar och percentiler
  - 95% konfidensintervall genom bootstrapping

Kan vi förbättra hanteringen av osäkerhet?

- Det är inte tillräckligt att bara anpassa teoretiska fördelningar!
- Bättre att
  - utvärdera en hel serie av rimliga fördelningar
  - utvärdera ingångsvariabler som bara anges med en siffra åtminstone för avrundningsfel
- Att bara fokusera på den högsta skattningen av risk är inte meningsfullt!
- Bättre att
  - redovisa informationen i dess helhet
  - erkänna vetenskapens begränsningar

Till sist

- Beslutsfattande bör vara riskinformerat snarare än riskbaserat
- Vetenskaplig osäkerhet bör betraktas som kunskap
- Vi undskattar ofta lekmäns förmåga att förstå osäkerhet
- Osäkerhet kan också vara en fördel, eftersom det ger ett "förhandlingsfönster"
- Detaljregleringar och strikta riktlinjer för beslutsfattande kan begränsa möjligheterna att föra en meningsfull riskdialog

Mer information

- Rapporter (som PDF från www.naturvardsverket.se):
  - Filipsson, M., Bergbäck, B., Öberg, T. *Exponeringsfaktorer vid riskbedömning*. Rapportutkast, 2007.
  - Öberg, T., Sander, P., Bergbäck, B. *Probabilistisk riskbedömning fas 2*. Rapport 5621. Naturvårdsverket, 2006.
  - Öberg, T. *Probabilistisk riskbedömning fas 1*. Rapport 5532. Naturvårdsverket, 2006.
- Artiklar (från författaren):
  - Sander, P., Bergbäck, B., Öberg, T. *Risk Analysis* **26**, 1363-1375 (2006)
  - Sander, P., Öberg, T. *Journal of Soils and Sediments* **6**, 55-61 (2006).
  - Öberg, T., Bergbäck, B. *Journal of Soils and Sediments* **5**, 213-224 (2005).

